

Developing and Determining the Effectiveness of Media Literacy Training Package for the Iranian Adolescents

Abdullah Khaksar Azghandi¹ | Majid Pakdaman² | Hossein Karsheki³

Abstract

Aim: The purpose of this study was to develop and determine the effectiveness of the media literacy education package for Iranian adolescents living in Doha .

Method: In terms of nature and objectives, this research was applied and for its implementation, three consecutive studies were conducted. The statistical population in this study includes the statistical population of this study includes all male high school students in Doha who were studying in the academic year of 1998-99. For this purpose, based on the score obtained in the pre-test by peer-to-peer method, students are divided into experimental and control groups, and then the educational package prepared by the researcher is implemented and effective in the desired classes during a semester. This training was evaluated and reported in the pre-test and post-test. A media literacy questionnaire was used to collect data and its validity and reliability were confirmed. Data analysis of the questionnaires was performed at two levels of descriptive and inferential statistics. At the level of inferential statistics, univariate analysis of variance (ANCOVA) tests were used.

Results: Findings show that the effect of media literacy training package intervention on students' media literacy has been confirmed. The results also showed that media literacy training is significantly effective in reducing cyber-bullying.

Conclusion: It seems that therapists, counselors, teachers and organizations can use the results of the present study to reduce the harm caused by cyberspace in adolescents.

Keywords: Education, Media, Media Literacy, Adolescent.

DOR: 20.1001.1.25885162.1401.13.50.9.5

1. Ph.D. Candidate, Department of Psychology, Qaenat Branch, Islamic Azad University, Qaenat, Iran.
2. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Psychology, Qaenat Branch, Islamic Azad University, Qaenat, Iran.
Pakdaman@iauuq.ir
3. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۱/۳۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۰۳/۰۳

صص: ۱۸۴-۱۶۷

شاپا چاپی: ۲۵۸۸-۵۱۶۲
الکترونیکی: X: ۲۶۴۵-۵۱۷

تدوین و تعیین اثربخشی بسته آموزش سواد رسانه‌ای به نوجوانان ایرانی

عبدالله خاکسار ازغندی^۱ | مجید پاکدامن^۲ | حسین کارشکی^۳

چکیده

هدف: هدف از انجام پژوهش حاضر، تدوین و تعیین اثربخشی بسته آموزش سواد رسانه‌ای به نوجوانان ایرانی مقیم شهر دوحه قطر بود. روش: به‌لحاظ ماهیت و اهداف، این پژوهش کاربردی و برای اجرای آن از روش سه مطالعه متوالی استفاده شد. جامعه آماری در این پژوهش شامل جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه شهر دوحه است که در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ مشغول به تحصیل بودند. برای این منظور ابتدا براساس نمره کسب‌شده در پیش‌آزمون به روش همتاسازی، دانش‌آموزان را به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم نموده، سپس بسته آموزشی تهیه‌شده توسط محقق طی یک نیم‌سال تحصیلی در کلاس‌های موردنظر اجرا و تأثیر این آموزش در محدوده پیش‌آزمون و پس‌آزمون ارزش‌یابی و گزارش گردید. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه سواد رسانه استفاده و روایی و پایایی آن‌ها تأیید شد. تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام و در سطح آمار استنباطی، از آزمون‌های تحلیل واریانس تک‌متغیره با گروه کنترل (Ancova) استفاده شد. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تأثیر مداخله بسته آموزشی سواد رسانه بر سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان تأیید شده است. همچنین نتایج نشان داد که آموزش سواد رسانه‌ای به‌طور معناداری بر کاهش قلدری- قربانی سایبری اثربخش است. نتیجه‌گیری: به‌نظر می‌رسد درمان‌گران، مشاوران، معلمان و سازمان‌ها می‌توانند از نتایج پژوهش حاضر برای کاهش آسیب‌های ناشی از فضای مجازی در نوجوان استفاده کنند.

کلید واژه‌ها: آموزش؛ رسانه؛ سواد رسانه؛ نوجوان.

DOR: 20.1001.1.25885162.1401.13.50.9.5

۱. دانشجوی دکتری، گروه روانشناسی، واحد قائنات، دانشگاه آزاد اسلامی، قائنات، ایران.

۲. نویسنده مسئول: استادیار، گروه روان‌شناسی، واحد قائنات، دانشگاه آزاد اسلامی، قائنات، ایران. pakdaman@iauuq.ir

۳. دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

مقدمه

معمولاً وقتی تأثیرات نامناسب انواع رسانه‌ها مانند برنامه‌های رسانه‌ای غیرمجاز، بازی‌های رایانه‌ای، شبکه‌های ماهواره‌ای برون‌مرزی، استفاده نابه‌جا از اینترنت و ... بر نوجوانان و جوانان به صورت افت تحصیلی، مشکلات اخلاقی و رفتاری و آسیب‌های اجتماعی آشکار می‌شود، به راه‌های درمانی اندیشیده می‌شود؛ درحالی که بهتر است این گروه را به ابزار نیرومندتری به نام سواد رسانه مجهز کنیم تا خود به کمک والدین و سایر منابع مفید، فعالانه دست به گزینش‌گری و پالایش بزنند و رژیم مصرف رسانه‌ای خود را تنظیم نمایند (اصغری، ۱۳۹۱).

مؤثرترین راه برای پیش‌گیری و کاهش آسیب‌های ناشی از فضای مجازی و رسانه‌ها، علاوه بر تصویب قوانین، کسب آموزش‌های تخصصی و امنیتی استفاده از اینترنت و در مجموع، ارتقای سطح سواد رسانه‌ای است. سواد رسانه‌ای، مهارتی است که لازم است نوجوانان و جوانان در کنار استفاده از رسانه‌ها و به خصوص اینترنت، به عنوان یک رسانه تعاملی به آن مجهز شوند. استفاده از رسانه‌ها بدون داشتن سواد رسانه‌ای، می‌تواند با اثرات نامطلوبی نظیر؛ قلدری - قربانی‌سایبری، اعتیاد به اینترنت و ...، همراه باشد؛ به ویژه آنکه با فاصله اطلاعاتی و مهارتی بین جوانان با والدین از یک سو و تنوع و تخصصی شدن رسانه‌های جدید، لزوم ارتقای مهارت‌های سواد رسانه‌ای دوچندان می‌شود. سواد رسانه‌ای می‌تواند هم چون یک ناظر هوشمند و درونی شده، رژیم مصرف رسانه‌ای جوانان را تنظیم کند (تقی‌زاده، ۱۳۹۰). سواد رسانه‌ای، توانایی و آشنایی و تحلیل از میان پیام‌هایی است که روزانه به ما اطلاع می‌دهند، سرگرم می‌کنند و می‌فروشند. یک نوع توانایی است که موجب می‌شود مهارت‌های تفکر انتقادی، همه رسانه‌ها را دربرگیرد. هم‌چنین سواد رسانه‌ای درباره پرسیدن سؤالاتی است مربوط به آنچه که وجود دارد و توجه به آنچه که نیست و به عبارتی نوعی غریزه است؛ اینکه پرسیم چه دروغی پشت تولید رسانه نهفته است (انگیزه، پول، ارزش‌ها و مالکیت) و آگاه شویم چه طور این عوامل تأثیر گذارند (عباسی قادی و آخوندی، ۱۳۹۱). سواد رسانه‌ای مجموعه‌ای از چشم‌اندازها است که افراد به طور فعالانه برای قرارگرفتن در معرض رسانه از آن‌ها بهره می‌برند تا معنای پیام‌هایی را که با آن‌ها مواجه می‌شویم، تفسیر کنند پیسانا و همکاران (۲۰۱۱).

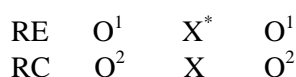
طی دهه‌های گذشته، میزان استفاده از اشکال فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی مثل موبایل، تبلت، کامپیوتر و ... در بین نوجوانان افزایش یافته است. علاوه بر این، رشد سریع وسایل الکترونیکی و برنامه‌های ارتباطی، روند جامعه‌پذیری نوجوانان را تغییر داده است. استفاده از ابزارهای ارتباطی عملاً بین جوانان کشورهای توسعه‌یافته بیشتر است. به‌رغم مزیت‌های بزرگی که این ابزارها در برقراری رابطه دوستی جدید یا نگه‌داشتن ارتباط با خانواده یا دوستان دارند، خطرات بالقوه‌ای نیز به همراه دارند. بعضی از نوجوانان از مزیت‌های این ابزارهای رسانه‌ای به‌طور عمد برای آسیب‌رسانی، اذیت کردن یا صدمه‌زدن به دیگر نوجوانان استفاده می‌کنند. اصطلاح قلدری سایبری^۱ برای اشاره به این نوع رفتارها به کار می‌رود (بدروسا و همکاران، ۲۰۲۲ و کورکوران، مک‌گوکین و پرنیس، ۲۰۱۵). قلدری از طریق وسایل الکترونیکی از قلدری چهره‌به‌چهره می‌تواند جدی‌تر باشد. این قلدری در واقع می‌تواند در هر لحظه از روز اتفاق بیفتد و به سرعت بین خیلی از افراد گسترش پیدا کند و چون از فاصله دور اتفاق می‌افتد، مرتکبان، تأثیرات منفی این قلدری را بر قربانیان، تضعیف همدلی و ترویج رخداد دوباره این واقعه نمی‌بینند (کوان، دیکسون، ریچاردسون، مک‌داول و همکاران، ۲۰۲۰ و آلوارز-گارسیا، دوباررو و نونز، ۲۰۱۵). ازسویی با توجه تبلیغات رسانه‌ای دولت‌ها علیه همدیگر و قرار گرفتن دانشجویان خارج از کشور تحت تأثیر اطلاعات مختلف، تدوین بسته مداخله‌ای سواد رسانه‌ای برای توان‌بخشی شناختی در برابر حمله‌های ایجادشده رسانه‌ای، اهمیت خاصی دارد. در این راستا هدف پژوهش حاضر، تدوین و تعیین اثربخشی بسته آموزش سواد رسانه‌ای به نوجوانان ایرانی مقیم خارج است.

روش تحقیق:

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از حیث ماهیت داده‌ها، نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه دانش‌آموزان ایرانی پسر دوره اول متوسطه شهر دوحه قطر بود که در سال تحصیلی ۹۹ - ۹۸ در دبیرستان شهید بهشتی این شهر مشغول به تحصیل بودند. بدین منظور نمونه‌ای به‌اندازه ۷۸ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس و با توجه به ملاک‌های ورود و خروج انتخاب شدند و به‌صورت تصادفی

1. Cyber Bullying

در دو گروه آزمایش گواه (هر گروه ۳۹ نفر) قرار گرفتند. به منظور گردآوری داده‌ها در پژوهش حاضر، در ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی پژوهش‌های گذشته در زمینه موضوع پژوهش، به گستره دانش نظری پژوهش پرداخته شد. پس از بررسی‌های لازم در زمینه مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی پژوهش‌های پیشین، براساس نظریات و پژوهش‌های مختلف، بسته آموزشی سواد رسانه طراحی و ویژگی‌های روان‌سنجی (اعتبار) آن ارزیابی شد. برای این منظور ابتدا اساتید سواد رسانه‌ای را شناسایی کرده و با ارسال ایمیل یا پست در فضای مجازی نظیر تلگرام و واتس‌آپ، در طول تهیه بسته آموزشی در ارتباط بوده و از نظرات کارشناسی آنان استفاده گردید، سپس با مراجعه به آموزشگاه شهید بهشتی و رایزنی با سرپرست مجتمع و مدیر آموزشگاه، نمونه پژوهش انتخاب و اجرای طرح از مجاری قانونی انجام شد. جلسات آموزشی به مدت چهار ماه و نیم، هفته‌ای حداقل یک جلسه برگزار شد. مدت جلسه‌های آموزشی نود دقیقه بود. از شرکت‌کنندگان هر دو گروه خواسته شد تا در جلسه اول و آخر، پرسش‌نامه‌های مربوطه را پاسخ دهند. ملاک‌های ورود به پژوهش حاضر شامل کسب نمرات بالا در پرسش‌نامه قلدری - قربانی‌سایبری (آنتیادو و همکاران، ۲۰۱۶)، سن ۱۳ تا ۱۶ سال و رضایت برای شرکت در پژوهش و ملاک‌های خروج، شامل داشتن هرگونه اختلال روان‌شناختی بارز، ابتلا به هرگونه بیماری طبی شدید و همچنین غیبت در دو جلسه از جلسات مداخله بود. دیاگرام این طرح به صورت ذیل می‌باشد:

هم‌چنین در پژوهش حاضر جهت جمع‌آوری اطلاعات از مقیاس‌های زیر استفاده شد:

پرسش‌نامه سواد رسانه‌ای، مجموعه‌ای از دیدگاه‌ها و مهارت‌ها درباره کنترل مخاطب بر خود هنگام مواجهه با رسانه است. به بیان دیگر سواد رسانه‌ای تفسیر آگاهانه فرد از مفاهیم پیام‌های رسانه‌ای است (پاتر، ۱۳۹۱؛ به نقل از فلسفی، ۱۳۹۳). اعتبار یا روایی با این مسأله سروکار دارد که یک ابزار اندازه‌گیری، تا چه حد مشخصات مدنظر ما را اندازه می‌گیرد (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰). پرسش‌نامه حاضر توسط فلسفی (۱۳۹۳) ساخته شده است. این پژوهشگر به منظور بررسی روایی این ابزار، پس از طراحی گویه‌ها، آن‌را در اختیار چند تن از اساتید و کارشناسان مرتبط با

موضوع مورد مطالعه قرار داد. اشتراک نظر آن‌ها بر گویه‌ها، مبتنی بر معتبر بودن سنجش مورد نظر بود. در پژوهش فلسفی (۱۳۹۳)، به این منظور محقق ابزار طراحی شده را با یک گروه ۳۰ نفره به اجرا در آورده، سپس با نرم‌افزار آماری SPSS، ضریب آلفای کرونباخ به دست آمد که نتیجه شاخص‌ها در جدول ۳-۶ آمده است.

برنامه آموزشی سواد رسانه‌ای

این برنامه در پژوهش حاضر براساس منابع علمی و پژوهشی موجود در رابطه با سواد رسانه‌ای، به وسیله نویسنده اصلی مقاله حاضر طراحی شده است و براساس سن و ویژگی‌های دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر دوحه است. همچنین تکالیف و محتوای جلسات براساس نظر متخصصان این حوزه طراحی شده است. به علاوه، جهت محاسبه شاخص نسبت روایی محتوایی^۱ (CVR) لاوشه^۲ (۱۹۷۵) و شاخص روایی محتوا^۳ (CVI) والتس و باسل^۴ (۱۹۸۱)، از نظرات کارشناسان متخصص در زمینه محتوای برنامه استفاده شد و با توضیح اهداف برنامه و ارائه تعاریف عملیاتی مربوط به محتوای برنامه به آن‌ها، از آنان خواسته شد تا به سؤالاتی در خصوص روایی برنامه پاسخ دهند. براساس نتایج به دست آمده، حداقل و حداکثر میزان شاخص ضریب نسبی روایی محتوا (CVI) برای هر ماده یا جزء برنامه، به ترتیب (۰/۷۰ و ۱) و حداقل و حداکثر شاخص روایی محتوا (CVR) برای هر ماده یا جزء برنامه، به ترتیب (۰/۸۲ و ۰/۹۹) بود. همچنین میانگین و ضریب پایایی کلی نمرات توافق متخصصان درباره محتوای نهایی و کلی جلسات به ترتیب ۵/۳۵ و ۰/۸۷ بوده که حاکی از پایایی بالای بسته آموزشی مداخلاتی است. بدین ترتیب برنامه آموزشی سواد رسانه‌ای، روایی و پایایی قابل قبولی برای کاربرد آموزشی و استفاده بالینی دارد. این برنامه آموزشی به صورت گروهی به مدت ۱۶ جلسه (۷۵ دقیقه‌ای) اجرا شد. هم‌چنین خلاصه هدف و محتوای جلسات در جدول ۱ ارائه شده است.

1. Content Validity Ratio
2. Lawshe
3. Content Validity Index
4. Waliz & Bauell

جدول ۱. خلاصه جلسات برنامه آموزشی سواد رسانه‌ای.

جلسه	عنوان	هدف	محتوا	تکلیف خانگی
اول	سواد رسانه	آشنایی با سواد و انواع آن	نظر مقام معظم رهبری راجع به اینترنت، دوره‌های پیشرفت دانش بشری، انواع فناوری‌های نوین و یک دقیقه در اینترنت	فرهنگ تماس تلفنی
دوم	خطای دید	آشنایی با خطا و زاویه دید	خطای حسی - ادراکی، تأثیر زاویه دید، توهمات و پدیده‌های بصری و تست بینایی	چگونه می‌توان در اینترنت جست‌وجوی پیشرفته داشت؟
سوم	سلبریتی‌ها	شناخت سلبریتی‌ها و مداخلات آن‌ها در موضوعات اجتماعی	سلبریتی‌ها و صلاحیت آن‌ها در اظهارنظر در مورد مسائل خاص	برای استفاده از رایانه و اینترنت، چه مهارت‌هایی لازم است؟
چهارم	قلدری سایبری	آشنایی با قلدری سایبری	داستان اسب چوبی، مراقبت از خود در برابر افراد سودجو	دلیل اصلی قربانی شدن در فضای مجازی (با کمک دیگران)
پنجم	زندگی اسلایسی	آشنایی با «واژه» و زندگی اسلایسی	عبارات و جملاتی قابل تأمل راجع به زندگی اسلایسی	هر دو نفر راجع به موضوع تحقیق کرده و جلسه بعد در قالب پاورپوینت به کلاس بیاورید
ششم	عکس سلفی	آشنایی با عکس سلفی، شرایط و خطرات احتمالی آن در فضای حقیقی و مجازی	اعتیاد به گرفتن عکس سلفی، قربانی شدن با عکس سلفی و اینکه کجاها نباید عکس سلفی گرفت	سن، جنس، نژاد و قومیت، چه اثری بر اثربخشی از یک موضوع خاص دارد؟

جلسه	عنوان	هدف	محتوا	تکلیف خانگی
هفتم	فضای مجازی یا حقیقی	آشنایی با حقیقت‌ها و کارکردهای فضای مجازی	فضای مجازی و واقعیت‌های آن	بایدها و نبایدهای کار در فضای مجازی در سال ۹۸، فرهنگ تماس تلفنی و مهارت‌های رفتار در فضای مجازی
هشتم	اعتیاد به اینترنت	آشنایی با اعتیاد به اینترنت و علائم، نشانه‌ها و راه‌کارهای پیشگیری و درمان آن	اعتیاد به اینترنت، علائم، نشانه‌ها، پیشگیری و درمان آن	یک رویداد را به دو شیوه خسته‌کننده و سرگرم‌کننده گزارش نمایید.
نهم	کودکان کار امروز	آشنایی با واژه «کودکان کار امروزی»	کودکان کار امروزی و شرایط به اشتراک گذاشتن عکس و فیلم کودکان در فضای مجازی	درباره یک موضوع خاص یک پیام رسانه‌ای اشتباه یا گمراه‌کننده بسازید.
دهم	جرم در فضای مجازی	آشنایی با انواع جرائم در فضای مجازی	انواع جرائم فضای مجازی	یک قسمت از بسته آموزشی پخش شده سواد رسانه از شبکه سه را به دلخواه دانلود و در کلاس بحث کنید.
یازدهم	گواهی‌نامه موبایل	آشنایی با شرایط کارکردن با گوشی موبایل	شناخت نحوه کار با گوشی موبایل	یک رویداد خاص را از چند رسانه و منبع مختلف گزارش نمایید.
دوازدهم	بازی‌های رایانه‌ای	آشنایی با فواید و مضرات بازی‌های رایانه‌ای	معایب و مزایا، جذابیت‌های و آثار روحی بازی‌های رایانه‌ای	یک آگهی تجاری طراحی کنید.

جلسه	عنوان	هدف	محتوا	تکلیف خانگی
سیزدهم	شایعه	آشنایی با واژه «شایعه» و چگونگی انتشار آن در جامعه و فضای مجازی	شایعه و عوامل مؤثر بر شیوع و پذیرش آن	تفاوت میان تخیل و واقعیت چیست؟
چهاردهم	عصر هوشمندی ۱	آشنایی با عصر جدید و چالش‌های آن	نکات مهم در استفاده از «وای‌فای»، مهارت در گفت‌وگو در فضای مجازی	نکات مهم در استفاده از وای‌فای عمومی را بیان نمایید
پانزدهم	عصر هوشمندی ۲	آشنایی با مراقبت از تلفن همراه و در دسترس بودن همیشگی یک روز زندگی بدون موبایل و مصرف هوشمندانه، فهم مراحل کسب سواد رسانه	مراقبت از تلفن همراه، همیشه در دسترس نباشید، یک روز زندگی بدون موبایل، مصرف هوشمندانه و مراحل کسب سواد رسانه	یک روز زندگی بدون موبایل را تجربه کرده و در کلاس شرح دهید.
شانزدهم	عصر هوشمندی ۳	آشنایی با رژیم مصرف هشت کلید سواد رسانه‌ای	سواد رسانه‌ای و رژیم مصرف هشت کلید سواد رسانه‌ای	

یافته‌ها

در این پژوهش به کمک نسخه ۲۵ نرم‌افزار SPSS، داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. نتایج تجزیه و تحلیل آماری در دو بخش یافته‌های توصیفی و استنباطی ارائه شده است. در بخش یافته‌های توصیفی، به توصیف متغیرهای اصلی پرداخته شد. در بخش یافته‌های استنباطی و آزمون فرضیه‌ها، از آزمون تحلیل کوواریانس (ANCONA) استفاده و قبل از اجرای این آزمون‌ها، پیش‌فرض‌های آن‌ها بررسی شد.

توصیف داده‌ها

در جدول ۲، متغیرهای اصلی (قربانی سایبری، قلدری سایبری، اعتیاد به اینترنت و سواد رسانه‌ای) با استفاده از آماره‌های میانگین، انحراف معیار و نمودار خطی توصیف شده است.

جدول ۲. توصیف متغیرهای اصلی به تفکیک نوع گروه و مرحله آزمون

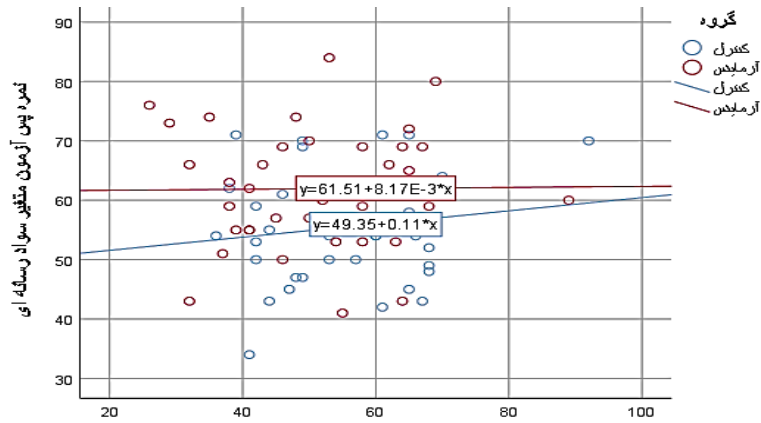
متغیرها	مراحل	آماره	میزان تغییر در میانگین	
			آزمایش	کنترل
سواد رسانه‌ای	پیش آزمون	میانگین	۵۵/۳۶	۵۰/۶۲
		انحراف معیار	۱۱/۵۵	۱۳/۲۹
	پس آزمون	میانگین	۵۵/۴۹	۶۱/۰۳
		انحراف معیار	۹/۱۶	۱۱/۵۴

بررسی‌ها نشان می‌دهد میانگین سواد رسانه‌ای در گروه کنترل ۰/۱۳ و در گروه آزمایش ۱۰/۴۱ نمره افزایش یافته است که میزان افزایش سواد رسانه‌ای در مرحله پس آزمون در گروه آزمایش تفاوت بسیار بیشتری داشته است. از نظر درصدی، ۰/۱۳ درصد تغییر در گروه کنترل و ۲۰/۶ درصد تغییر در گروه آزمایش ایجاد شده است. در جدول ۳ نتایج بررسی نرمال بودن داده‌ها آمده است. توزیع نرمال با کمک مقادیر کجی و کشیدگی و آزمون شاپیرو-ویلک بررسی شد. در مورد کجی و کشیدگی، چنانچه مقادیر این آماره‌ها بین ۲- و ۲+ باشد، نشان‌دهنده نرمال بودن توزیع تک‌متغیره (George & Mallery, 2010) و چنانچه سطح معنی‌داری آزمون شاپیرو-ویلک بیشتر از ۰/۰۵ شود ($p < 0.05$)، به معنای نرمال بودن توزیع داده‌ها است. لازم به ذکر است که نرمال بودن متغیرها در مرحله پیش آزمون انجام شده است و مجموع نمره دو گروه بررسی شده است. در این بخش نرمال بودن نمرات در مرحله پیش آزمون و آن هم به‌طور کلی (بدون در نظر گرفتن گروه‌ها) مطرح بوده است؛ چون پاسخ‌گویان به‌طور تصادفی در دو گروه قرار گرفتند.

جدول ۳. مقادیر کجی و کشیدگی و آزمون شاپیرو-ویلک جهت ارزیابی نرمال بودن متغیرها در مرحله پیش آزمون

کشیدگی	کجی	آزمون شاپیرو - ویلک		متغیر
		معنی داری	آماره	
۰/۵۱۹	۰/۳۶۸	۰/۵۲۶	۰/۹۷۵	سواد رسانه‌ای

در مجموع، نتایج به دست آمده از آزمون‌های کجی و کشیدگی نشان می‌دهد که متغیرهای پژوهش، توزیع نرمال (یا نزدیک به نرمال) دارند. مقدار چولگی (کجی) و کشیدگی تمامی متغیرها در دامنه ± 2 به دست آمده است. نتایج آزمون شاپیرو-ویلک بیانگر این است که فرض توزیع نرمال متغیرها را نمی‌توان رد کرد ($p > 0/05$). سطح معنی داری به دست آمده برای هر چهار متغیر اصلی بیشتر از مقدار $0/05$ است که نشان از نرمال بودن توزیع متغیرها دارد. یکی از روش‌های بررسی همگونی شیب‌های رگرسیون، بررسی نمودار پراکندگی بین متغیر وابسته و همپراش (یا پیش آزمون و پس آزمون) است. چنانچه شیب خط رگرسیونی در دو گروه مشابه باشد، به معنای همگونی شیب‌های رگرسیونی است و مفروضه مدنظر تأیید می‌شود. شکل ۱ نمودار پراکندگی متغیرها را نشان می‌دهد. بررسی نمودارهای پراکندگی نشان می‌دهد که در تمامی موارد، شیب خط رگرسیونی در هر دو گروه مشابه است که به معنای همگونی شیب‌های رگرسیونی و تأیید مفروضه مدنظر است.

نمودار پیش آزمون متغیر سواد رسانه ای

شکل ۱. نمودار پراکنندگی پیش آزمون و پس آزمون متغیر سواد رسانه ای برای بررسی همگونی شیب رگرسیونی.

از پیش شرط‌های آزمون تحلیل تحلیل کوواریانس، برقراربودن همگونی واریانس گروه‌هاست. نتایج آزمون بررسی همگونی (برابری) واریانس گروه‌ها با توجه به متغیرهای وابسته در جدول ۴ ارائه شده است. برای آزمون یکسانی واریانس می‌توان از آزمون لوین استفاده کرد. آزمون لوین^۱، فرضیه آماری یکسانی پراکنندگی واریانس‌ها را در تمام سطوح متغیر مستقل می‌سنجد. رد فرضیه صفر ($p < 0.05$) نشان‌دهنده تخطی از پیش فرض نابرابری پراکنندگی واریانس است (کریمی، ۱۳۹۴).

جدول ۴. نتایج آزمون لوین برای همگونی واریانس‌های متغیرهای وابسته بین گروه‌ها

متغیرها	مقدار F	سطح معنی داری
سواد رسانه‌ای	۰/۸۰۹	۰/۳۷۱

با توجه به سطح معنی داری به دست آمده ($p > 0.05$) دلالت بر این دارد که پراکنندگی متغیرهای وابسته در سطوح گروه‌ها (متغیر مداخله گر) همگون و مشابه است. مطابق نتایج و به دلیل عدم معنی داری تمامی متغیرها، می‌توانیم نتیجه بگیریم که پیش فرض همگونی واریانس‌ها برقرار است و مشکلی برای اجرای آزمون تحلیل کوواریانس وجود ندارد. در این بخش به بررسی تأثیر مداخله بر سواد رسانه‌ای پرداختیم. نتایج در جدول ۵ آمده است.

1. Leven's test

جدول ۵. نتایج آزمون تحلیل کوواریانس با هدف بررسی تأثیر مداخله بر سواد رسانه‌ای

متغیر وابسته	منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	سطح معنی‌داری	اندازه اثر
سواد رسانه‌ای	پیش‌آزمون	۴۴/۸۰	۱	۴۴/۸۰	۰/۴۰۹	۰/۵۲۴	۰/۰۰۵
	(اثر مداخله)	۵۱۷/۳۷	۱	۵۱۷/۳۷	۴/۷۳	< ۰/۰۰۱	۰/۰۵۹
	خطا	۸۲۰۹/۹۲	۷۵	۱۰۹/۴۷			
	کل اصلاح‌شده	۸۸۵۲/۸۷	۷۷				

نتایج آزمون تحلیل کوواریانس نشان داد که تأثیر مداخله خاطره‌پردازی انسجامی بر سواد رسانه‌ای تأیید شده است ($p < ۰/۰۵$). سطح معنی‌داری کمتر از مقدار مفروض، $۰/۰۵$ است که نشان از اثربخشی مداخله بر سواد رسانه‌ای دارد. اندازه اثر به‌دست آمده، $۰/۰۵۹$ است.

جدول ۶. مقادیر میانگین و خطای استاندارد تعدیل‌شده سواد رسانه‌ای

گروه‌ها	میانگین	خطای استاندارد	کران پایین	کران بالا
گروه کنترل	۵۵/۶۳	۱/۶۹	۵۲/۲۶	۵۹/۰۱
گروه آزمایش	۶۰/۸۸	۱/۶۹	۵۷/۵۱	۶۴/۲۵

بررسی میانگین‌های تعدیل‌شده نشان می‌دهد که میانگین گروه کنترل برابر با $۵۵/۶۳$ و میانگین گروه آزمایش برابر با $۶۰/۸۸$ است و نشان از این دارد که مداخله انجام‌شده، موجب افزایش میزان سواد رسانه‌ای در گروه آزمایش شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد که میزان افزایش سواد رسانه‌ای در مرحله پس‌آزمون در گروه آزمایش تفاوت بسیار بیشتری داشته است و مداخله انجام‌شده، موجب افزایش میزان سواد رسانه‌ای در گروه آزمایش شده است. این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش‌های آناپانگ^۱، کالور و جاکوبسون^۲ (۲۰۱۲)، مقدس‌زاده و صفاهیه (۱۳۹۶)، بصیریان‌جهرمی و همکاران (۱۳۸۹)، نصیری و همکاران (۱۳۹۵)،

1. Annapang
2. Calver and Jacobson

بصیری و بختیاری (۱۳۹۵)، تقی‌زاده و کیا (۱۳۹۳)، صغری (۱۳۹۱)، بلبلی و تربتی (۱۳۹۳)، نصیری و سلماسی (۱۳۹۳) و احراری و حبیبی (۱۳۹۵) هم‌خوانی دارد.

این پژوهشگران قبلاً نشان داده بودند افرادی که در دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای شرکت کرده بودند، میزان آگاهی بیشتر و تفکر بالاتری داشتند نسبت به افرادی که در دوره‌های مزبور شرکت نکرده بودند. مطلب دیگر اینکه فناوری‌ها هدف نهایی نیستند. با این وجود لازم است نحوه استفاده از فناوری‌های جدید، برای همه افراد جامعه آموزش داده شود و استفاده مؤثر از این رسانه‌ها، نیازمند داشتن سواد رسانه‌ای است. هم‌چنین بین میزان سواد رسانه‌ای کارکنان با میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و در این پژوهش‌ها، تأثیرات سواد رسانه‌ای به‌عنوان فناوری‌های جدید ارتباطی - اطلاعاتی مؤثر در توسعه اجتماعی، بر شاخص‌های آموزش و پرورش، درآمد و فقر، بهداشت و سلامت و دسترسی به فرصت‌های برابر، بررسی شده است. دانش‌آموزانی که آموزش سواد رسانه‌ای داشته‌اند، نسبت به دانش‌آموزانی که این آموزش‌ها را دریافت نکرده‌اند، با ۹۹ درصد اطمینان در مهارت‌های استفاده از رسانه‌ها، تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای، توانایی و تولید پیام‌های رسانه‌ای و تفکر انتقادی در استفاده از رسانه‌ها، در سطح بالاتری از مهارت سواد رسانه‌ای قرار گرفتند. مسأله سواد رسانه‌ای، مسأله‌ای مهم و درخور تأمل و از ضروریات مهم زندگی است و اینکه بسیاری از کشورهای دنیا از قبیل کانادا، ژاپن، استرالیا، آلمان، انگلیس، آمریکا، کشورهای اتحادیه اروپا و ترکیه، سواد رسانه را وارد نظام آموزشی خود کرده‌اند. آن‌ها پیشنهاد می‌کنند که اگر قصد داریم به‌طور جدی و علمی به دانش‌آموزان سواد رسانه‌ای یاد دهیم، مناسب‌تر آن است که سواد رسانه‌ای را به‌صورت یک پیوستار در نظام آموزش و پرورش در نظر بگیریم؛ زیرا فلسفه آموزش سواد رسانه‌ای این است که هرچه از سنین پایین‌تر آغاز شود، اثربخش‌تر خواهد بود و اینکه بومی‌سازی و ورود آموزش سواد رسانه‌ای به مدارس، منجر به توانمندسازی دانش‌آموزان در استفاده درست از رسانه‌ها، حفظ و تقویت هویت و فرهنگ ایرانی - اسلامی خواهد شد. اجرای آزمایشی دوره‌های آموزشی، ارزش‌یابی توصیفی، تدوین محتوا و ارائه به‌شکل تلفیق با متون درسی در دوره ابتدایی و ارائه کتاب مستقل در دوره متوسطه، از دیگر یافته‌ها است. هم‌چنین محتوا باید به شناخت انواع رسانه‌ها، تولید، ارزیابی و تحلیل انتقادی متون رسانه‌ای توجه کند. نتایج نشان داد بهره‌مندی دانش‌آموزان از

آموزش سواد رسانه‌ای و مزایای آن، ضروری است و اینکه سواد رسانه‌ای در دو سطح دیجیتال و بصری، مبتنی بر چهار مهارت مدیوم‌شناسی^۱، آموزش‌های کاربری، توانایی تحلیل و تفسیر پیام و آشنایی بر فرآیند تولید پیام، می‌بایست به دانش‌آموزان در مدرسه در قالب واحد درسی «سواد رسانه» آموزش داده شود. ابزارهای تکنولوژی ارتباطی مورد مطالعه در این پژوهش‌ها که ماهواره و اینترنت بودند، به واسطه امکاناتی که برای مخاطب خود فراهم نمودند، از جمله امکان دستیابی و سرعت دسترسی فرد به اطلاعات، باعث رشد سواد رسانه‌ای فرد شده‌اند؛ به طوری که مخاطب به واسطه بهره‌مندی از این تکنولوژی‌ها و از آنجا که سریع‌تر از گذشته می‌تواند به حجم عظیمی از اطلاعات دسترسی پیدا کند، به همان نسبت هم راحت‌تر می‌تواند به گزینش اطلاعات بپردازد، به صحت و سقم یک موضوع پی ببرد، از اعمال سانسور در یک موضوع اطلاع پیدا کند و به لحاظ در دسترس قرار گرفتن پیام و اطلاعات متنوع از طریق ماهواره و اینترنت، توانمندی او در تحلیل و تفسیر پیام‌های ارتباطی بیشتر شده و نهایتاً، سواد رسانه‌ای وی افزایش می‌یابد. دانش‌آموزان برای روبه‌رو شدن با تکنولوژی پیچیده و در حال گسترش روزافزون، باید مهارت سواد رسانه‌ای، مهارت‌های تفکر به‌ویژه تفکر انتقادی و خلاقیت و نیز زبان انگلیسی داشته باشند. سواد رسانه‌ای توانایی استفاده مؤثر و بهره‌مندی بهینه از تکنولوژی‌های نوین را فراهم می‌آورد. مهارت تفکر انتقادی به فرد امکان می‌دهد تا با دقت نظر، صحت محتوای رسانه‌ها را بررسی کرده و خلاقیت نیز موجب انعطاف‌پذیری فکری در مواجهه با تغییرات است. سرانجام اینکه یادگیری و تسلط به زبان انگلیسی برای تعامل مؤثر با دنیای امروز ضروری است. پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بود؛ مثل در دسترس نبودن یا محدود بودن منابع اطلاعاتی و نظری در حوزه سواد رسانه‌ای در ایران که در هزینه‌ها، زمان و مشکلات پژوهشگر برای تهیه اطلاعات، مشکل ایجاد می‌کرد و هم‌چنین امکان وجود سوگیری در پاسخ‌دهی به سؤالات به دلیل خود گزارش دهی. نتایج این پژوهش مربوط به دانش‌آموزان پسر دبیرستان شهید بهشتی قطر است و در تعمیم نتایج به جامعه آماری دیگر، از جمله دانش‌آموزان سایر کشورها، باید محتاط بود. زمان انجام تحقیق با همه‌گیری ویروس کرونا هم‌زمان بوده و با توجه به برگزاری کلاس‌های مجازی، به ناچار جلسات پایانی دوره آموزش و هم‌چنین پس‌آزمون با استفاده از فضای مجازی برگزار گردید؛ لذا پیشنهاد می‌شود پژوهشگران

آینده با استفاده از جامعه آماری بزرگتر، قدرت تعمیم‌دهی نتایج را افزایش دهند و در صورت امکان، به مقایسه وضعیت سواد رسانه‌ای در ایران و کشورهای در حال توسعه پرداخته شود. براساس نتایج حاصل از پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود در آموزش، استفاده از قالب‌های متنوع آموزشی هم‌چون فیلم، کلیپ، پاورپوینت، صوت و بازی‌های ویدئویی، که در امر آموزش سواد رسانه‌ای می‌توانند آموزش را تسهیل و تسریع کنند، مدنظر قرار گیرد؛ زیرا استفاده بیش از حد از قالب یکنواخت متن برای آموزش سواد رسانه‌ای، نمی‌تواند در جذب مخاطب چندان موفق باشد؛ چنانکه صاحب‌نظران سواد رسانه‌ای معتقدند آموزش این سواد، باید با در نظر گرفتن هر دو بُعد مثبت و منفی رسانه‌ها باشد بنابراین، ضرورت دارد متولیان این امر بر هر دو بعد مثبت و منفی رسانه در امر آموزش سواد رسانه‌ای توجه داشته باشند.

با تحصیل سواد رسانه‌ای، مخاطب می‌آموزد هر آنچه از رسانه‌ها انتشار می‌یابد دلیل مطابقت آن با واقعیت نیست. تحصیل سواد رسانه‌ای به همراه پیدایش نگاه و تفکر انتقادی در افراد است بنابراین، فرد می‌آموزد که عمیق و دقیق به ذات برنامه‌ها، نوشته‌ها و شنیده‌ها بیندیشد و به نقد آن‌ها نیز پردازد؛ از طرفی به نوعی رویارویی پیچیده با خروجی رسانه‌ها نیز دست یابد.

در جامعه امروز ایران همپای فرایند جهانی شدن، می‌توان از طریق رسانه‌ها، دانشگاه‌ها و نهادهای فرهنگی، شهروندان را از حالت انفعالی به سمت پویایی حرکت داد و مخاطبان را وادار به این کرد که کدام‌یک از پیام‌ها و تولیدات رسانه جمعی، می‌تواند برای آن‌ها کارکرد سودمندانه و مفید داشته و قابل بهره‌برداری و کاربردی باشد؛ بنابراین لازم است که ارگان‌های متولی نظیر آموزش و پرورش، وزارت علوم، صدا و سیما و ... سعی در ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان خود داشته باشند.

بادر نظر گرفتن آنچه گذشت و نیز اهمیت و ضرورت آموزش سواد رسانه، تلاش ما در مقاله این بود که آموزش سواد رسانه از یک مقطع پایین‌تر نسبت به شرایط کنونی (آموزش سواد رسانه پایه یازدهم)؛ یعنی از مقطع متوسطه اول آغاز گردد.

فهرست منابع

- اشراقی سامانی، عادل؛ کارگر، محمدجواد (۱۳۹۶)، ارزیابی مزاحمت سایبری در شبکه اجتماعی اینستاگرام، اولین کنفرانس ملی کامپیوتر و فناوری اطلاعات، سپیدان.
- بیرامی، منصور؛ هاشمی، تورج؛ فتحی آذر، اسکندر؛ علایی، پروانه (۱۳۹۱)، قلدری سنتی و سایبری در نوجوانان دختر مدارس راهنمایی: نقش کیفیت ارتباط معلم - دانش‌آموز، روان‌شناسی تربیتی (روان‌شناسی و علوم تربیتی)، ۸ (۳۶)، ۱۷۵-۱۵۱.
- گل‌پرور، فرشته؛ بدری، رحیم (۱۳۹۵)، تحلیل کانونی رابطه باورهای معلمان درباره قلدری دانش‌آموزان با راهبردهای مدیریت رفتار در کلاس، مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۱۳ (۲۴)، ۱۲۷-۱۵۰.
- تقی‌زاده، عباس؛ کیا، علی اصغر (۱۳۹۳)، نیازسنجی برنامه آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس، مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۱۵ (۲۶) (مسلسل ۵۸)، ۷۹-۱۰۳.
- Arce, R., Velasco, J., Novo, M., & Fariña, F. (2014). Elaboración y validation de una escala para la evaluation del acoso escolar. *Revista Iberoamericana de Psicología y Salud*, 5(1), 71-104.
- Alvarez-Garcia, D., Barreiro-Collazo, A., Núñez, J.C., & Dobarro, A. (2016). Validity and reliability of the Cyber-Aggression Questionnaire for Adolescents (CYBA). *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 8, 69-77
- Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2013). Discrepant gender patterns for cyberbullying and traditional bullying—An analysis of Swedish adolescent data. *Computers in human behavior*, 29(5), 1896-1903.
- Brewer, G., & Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48, 255-260
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). Am I at risk of cyberbullying? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cyber victimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36-51
- Bedrosova, M., Machackova, H., Šerek, J., Smahel, D., & Blaya, C. (2022). The relation between the cyberhate and cyberbullying experiences of adolescents in the Czech Republic, Poland, and Slovakia. *Computers in Human Behavior*, 126, 107013.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of educational computing research*, 32(3), 265.
- Cassiani-Miranda, C. A., Campo-Arias, A., & Caballero-Domínguez, C. C. (2021). Factors Associated with Cyberbullying Victimization among Colombian High-School Adolescents. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-10.
- Chan, T. K., Cheung, C. M., & Lee, Z. W. (2021). Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions. *Information & Management*, 58(2), 103411.
- Campfield, D., C. (2008) "Cyber Bullying and Victimization: Psychosocial Characteristics of Bullies, Victims, and Bully/Victims" (2008). Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 288.

- Corcoran, L., Mc Guckin, C., & Prentice, G. (2015). Cyberbullying or Cyber Aggression? A Review of Existing Definitions of Cyber-Based Peer-to-Peer Aggression. *Societies*, 5, 245–255.
- Dilmac, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325
- Evangelio, C., Rodríguez-González, P., Fernández-Río, J., & Gonzalez-Villora, S. (2022). Cyberbullying in elementary and middle school students: A systematic review. *Computers & Education*, 176, 104356.
- Floros, G. D., Siomos, K. E., Fisoun, V., Dafouli, E., & Geroukalis, D. (2013). Adolescent online cyberbullying in Greece: The impact of parental online security practices, bonding, and online impulsiveness. *The Journal of School Health*, 83(6), 445–453.
- Gradinger, P., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift Für Psychology/Journal of Psychology*, 217(4), 205–213
- Hoechsmann, M. & Poyntz, S.R. (2012). “Media Literacies: Acritical Introduction”, Wiley-Blackwell publishing, U.K.
- Huda, M., & Hashim, A. (2021). Towards professional and ethical balance: insights into application strategy on media literacy education. *Kybernetes*.
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., & Heerde, J. A. (2015). Longitudinal associations between cyber-bullying perpetration and victimization and problem behavior and mental health problems in young Australians. *International Journal of Public Health*, 60,227–237
- Harris, J. S., Stewart, D. G., Krzyzaniak, S. L., Charuhas, J. P., Moon, K. C., Ioldren, A. L. and Joy, S. A. (2017). Binge drinking despite consequences: The role of psychological dysregulation. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 26 (2): 103-110.
- Kurniasih, N., Kuswarno, E., Yanto, A., & Sugiana, D. (2020). Media literacy to overcome cyberbullying: case study in an elementary school in bandung Indonesia. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 1-8.
- Kwan, I., Dickson, K., Richardson, M., MacDowall, W., Burchett, H., Stansfield, C., and Thomas, J. (2020). Cyberbullying and children and young people's mental health: a systematic map of systematic reviews. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23 (2): 72-82.
- Lacey, B. (2007). Social aggression: a study of internet harassment. Unpublished Doctoral Dissertation, Long Island University
- Li, Charlene. & Bernoff, Josh. (2011). “Groundswell: Winning in a World Transformed by Social Technologies”, Boston: Forrester Research.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28: 563-575
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 602–611.
- Navarro, R., Serna, C., Martínez, V., & Ruiz-Oliva, R. (2013). The role of Internet use and parental mediation on cyberbullying victimization among Spanish children from rural public schools. *European journal of psychology of education*, 28(3), 725745.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the school yard: a preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.
- Pornari, C. D., & Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior*, 36(2), 81–94

- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4, 28.
- Ponsford, J. (2007). The future of adolescent female cyber-bullying: electronic media's effect on aggressive female communication. Unpublished honors thesis, Texas State University, Texas
- Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564–57
- Schultze-Krumbholz, A., Zagorscak, P., & Scheithauer, H. (2018). A school-based cyberbullying preventive intervention approach: The Media Heroes program. In *Reducing Cyberbullying in Schools* (pp. 145-158). Academic Press.
- Santre, S. (2022). Cyberbullying in adolescents: A literature review. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*.
- Sanchez, J. (2015). "Media image of seafarers in the Spanish printed press", *Journal of Maritime Policy and management*, Vol. (42), PP. 97-110
- Shapka, J. D. and Maghsoudi, R. (2017). Examining the validity and reliability of the cyber-aggression and cyber-victimization scale. *Computers in Human Behavior*, 69 (1): 10-17.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., ... & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of general psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sorgi, K. M., Ammerman, B. A., Cheung, J. C., lahlgren, M. K., Puhalla, A. A. and McCloskey, M. S. (2020). Relationships between non-suicidal self-injury and other maladaptive behaviors: beyond difficulties in emotion regulation. *Archives of suicide research*, 24 (1): 1-22.
- Shader, T. and Beauchaine, T. P. (2020). Emotion dysregulation and externalizing spectrum disorders. In T. P. Beauchaine & S. E. Crowell (Eds.), *The Oxford handbook of emotion dysregulation*. New York, NY: Oxford University Press.
- Waltz C, Bausell BR. *Nursing research: design statistics and computer analysis*. Philadelphia: Davis FA; 1981.
- Vazsonyi, A. T., Machackova, H., Sevcikova, A., Smahel, D., & Cerna, A. (2012). Cyberbullying in context: Direct and indirect effects by low self-control across 25 European countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 210– 227
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of adolescence*, 27(3), 319-336

